

Putnik Pauzanija

Goss, Vladimir Peter

Source / Izvornik: **Institucije povijesti umjetnosti : zbornik 4. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2019, 97 - 100**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

<https://doi.org/10.31664/z4khpu.12>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:254:019104>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-16**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

professor emeritus
Sveučilište u Rijeci
vgoss@aol.com

 <https://orcid.org/0000-0001-8041-4817>

Prije više od jednog stoljeća Josef Strzygowski, tada već uvažen profesor Sveučilišta u Grazu, objavio je polemičku raspravu *Orient oder Rom*, u kojoj je na temelju novih akvizicija Kraljevskog muzeja u Berlinu predložio novi pogled na nastanak ranokršćanske, a zatim i srednjovjekovne umjetnosti. Po njegovu mišljenju *spiritus movens* nije bila klasična Grčka i Rim, nego helenizam i Bliski istok. Slijedila je gromovita debata, koja u potpunosti nije zamrla do danas, a povremeno se rasplamsava s političkim kategorizacijama nedostojnim humanističkih znanosti, gdje se pripadnici suprotstavljenih tabora međusobno tituliraju nacistima, reakcionarima, komunistima, imperijalistima.¹

Paradigma *ili-ili* pojavljuje se i u drugim velikim kontroverzama kao što su Rim ili barbari, Mediteran ili Sjever, figuracija–apstrakcija, naracija–dekor, *vita activa*–*vita contemplativa*, duh ili tijelo... Jedan od najvećih europskih humanista, Carl Jung, u znamenitoj je raspravi o psihološkim tipovima ustvrdio da se takve suprotnosti ne mogu pomiriti jer njihovi zagovornici pripadaju toliko različitim psihološkim tipovima da je pomirenje suprotnosti nemoguće. Kao primjer Jung navodi srednjovjekovnu kontroverzu između nominalista i realista, a kao kapitalan primjerak čuvenu raspravu Pierrea Abelarda, *Sic et Non*, u kojoj Abelard niže parove suprotstavljenih stavova koje i ne pokušava pomiriti.² Ovdje bih želio barem ukratko iznijeti neke svoje sumnje glede nepomirljivosti stavova barem na području proučavanja likovnih fenomena, a također istražiti pitanje mogu li se takve paradigme svesti na temeljni par suprotnosti, koje su možda ipak i komplementarne pojave.

Srećom postoji izvor, nedovoljno iskorišten u povijesti umjetnosti i kulture, koji nam, vjerujem, pruža zanimljive uvide u ta pitanja. To je *Periegesis tes Halados* jonskoga Grka Pauzanije, koji je putovao Grčkom u kasnijim danima cara Hadrijana (117.–138.).³ Pauzanija je na glasu kao dobar izvor za grčku umjetnost i arheologiju, no on je i više od toga. U potpunosti se

- 1 JOSEF STRZYGOWSKI, *Orient oder Rom: Beiträge zur Geschichte der spätantiken und frühchristlichen Kunst*, Leipzig, 1901.; ELŻBIETA JASTRZĘBOWSKA, Josef Strzygowski und Josef Wilpert – zwei Gesichter derselben Wissenschaft, u: *Von Biala nach Wien: Josef Strzygowski und die Kunstwissenschaften*, (ur.) Piotr Otto Scholz i Magdalena Anna Długosz, Beč, 2015., 43–54.
- 2 KARL GUSTAV JUNG [CARL GUSTAV JUNG], *Psihološki tipovi*, (prev.) Miloš Đurić, Beograd, 1963., 35.
- 3 PAUZANIJA, *Vodič po Heladi*, (ur. i prev.) Uroš Pasini, Split, 2008., 2. dopunjeno izdanje.

slažem s Urošem Pasinijem, vrijednim prevoditeljem i urednikom, da „njegova [Pauzanijska] Grčka nije okovana asfaltnim prometnicama, željezničkim tračnicama, ona nije pokrivena betonskim hotelima niti uznemiravana bukom automobila, aviona i željeznica. To je još uvijek pastoralna zemlja čednih cesta i mekih gorskih putova, čistih voda i obala, zemlja relativno tihih obzidanih gradova i naselja, puna tajanstvenih obreda, čudnih običaja i iznenađujućih proročanstava. U njenim gajevima još se čuju glasovi rapsodskih Satira i Nimfa te usklici pomamnih bahantica. To su predjeli gdje se iz zelenih površina pomalaju svetišta, hramovi, kazališta, terme, gimnaziji među kojima se nalaze divna originalna umjetnička djela koja je još njegova generacija mogla promatrati i uživati u njima”.⁴ Uz klasičnu Pauzanijsku slavi i drugu, neklasičnu Grčku te je podjednako ponosan na neki odlomljeni kamen koji se štovao u svezi s nekim opskurnim božanstvom, kao na statue Polikleta ili Fidije.

U Klasičnoj sam gimnaziji upio i vrline klasičnog doba – demokraciju, racionalizam i humanizam. Pa ipak Pauzanijska piše kako je Temistoklo, paragon atenske demokracije i pobjednik nad Kserksesom kod Salamine, služio tog istog istočnjačkog despota kao stručnjak za pomorske operacije nakon što su Temistokla političkim makinacijama izgurali iz Atene.⁵

Kao model-studija kulture, Pauzanijska je vrlo privlačan. Njegova me knjiga naučila da su svi veliki europski parovi suprotnosti zapravo sastavnice jedne najveće suprotnosti – grada i sela. I da je ta suprotnost itekako postojala u srcu onoga što smatramo ključnom podlogom naše humanističke, racionalističke i urbane Europe. Ta dva oblika ljudske egzistencije stoje rame uz rame od pamtivijeka. Pauzanijska se nije opredjeljivao. Očito je cijenio oba oblika grčke sudbine, Atenu i Arkadiju, Apolona i Dioniza. Na Akropoli Pauzanijska se divi Malom hramu Nike Apteros, no ta mu klasična sredina pruža priliku da ispriča stari mit o smrti Egeja i povijest Tezeja i Arijadne. Dok se divi Partenonu i Fidijinoj skulpturi koja promiče trijumfe civilizacije, spominje i nekog Friksa, sina Atamantova, kojeg je ovan odnio u Kolhidu, i njegovu žrtvu neimenovanom bogu.⁶ Kad pobjegne iz megalopolitske Atene, u gajevima ili klancima Beotije ili Fokide, Pauzanijska je na vrhuncu svog umijeća, a ona „druga” Grčka izranja sa zastrašujućom jasnoćom. U Tespiji u Beotiji posjećujemo spomenik Erosu u obliku neobrađene stijene. U posjetu Delfima, najapolonskijem od svih grčkih svetišta, čujemo o grobu Sibile Herofile nad kojim bdije Hermes u obliku pravokutnog kamena.⁷ Na kraju obilaska Delfa Pauzanijska se upušta u raspravu o spiljama oko grada, pa onda o najslavnijim grčkim spiljama uopće, na primjer spilji Steun, koja pripada Arkadanima, a koja je golema, okrugla i slavi kip Velike Majke.⁸ U Ahaji, u gradu Fari, na središnjem je trgu bio kameni kip bradatoga Hermesa na goljoj zemlji, a do njega tri-deset drugih kamenova, od kojih svaki nosi ime nekog boga jer u „najstarije vrijeme, naime, svi su Heleni umjesto kipova bogova častili neobrađeno kamenje”.⁹

Ta statua vodi nas do još jednog velevrijednog vida Pauzanijskih putešestvija, njegovu istinskom zanimanju za stare oblike

- 4 UROŠ PASINI, Predgovor, u: PAUZANIJA (bilj. 3), 9.
- 5 PAUZANIJA (bilj. 3), 18, 498; J. B. BURY, *A History of Greece to the Death of Alexander the Great*, New York, 1900., 320.
- 6 PAUZANIJA (bilj. 3), 38, 46, 51.
- 7 PAUZANIJA (bilj. 3), 346, 454, 494.
- 8 PAUZANIJA (bilj. 3), 523.
- 9 PAUZANIJA (bilj. 3), 345–346.

umjetnosti. Pravo je osvježenje otkriti koliku pozornost Pauzanija posvećuje drvu, staroj umjetnosti koju je još mogao vidjeti i kojoj se očito divio. U Tebi je postojao drveni kip Herakla koji je napravio Dedal. A u sljedećoj rečenici Pauzanija premošćuje stoljeća i govori o likovima koje je radio Praksitel. U Tebi su stajala i tri drvena kipa Afrodite, tako stara da se vjerovalo da ih je naručila Harmonija. Kao pravi umjetnik stvaranja i doživljavanja, Pauzanija prolazi kroz vrijeme i prostor grčkoga kulturnog krajolika upijajući dramu grčkoga povijesnog prostora, koju zatim bilježi na živahan i raznolik način, kako ju je i sam doživljavao.¹⁰

Pauzanija nam je naslikao šarenu Grčku, za razliku od bijele, na kakvu smo navikli. Veliki grčki duh nije bio bez mane, Grci su se znali vladati kao barbari, katkad na veselje promatrača iz dalekih povijesnih niša, to jest nas. Pauzanija je pokazao da su vračevi i njihov *rus* sasvim dobro proživjeli urbani hijat između prapovijesti i ranoga srednjeg vijeka.

Spomen *urbasa* i *rusa* neizostavno zaziva još jednu veliku knjigu, *The City in History* Lewisa Mumforda.¹¹ Izgradnja grada omogućuje nadzor nad okolišem. Njegov položaj jasno pokazuje fokalnu ulogu koju nasljeđuje i današnji grad, koji je kao i nekoć središte nadzora – vlade, sudišta, parlamenta, glavnih stožera, ministarstava, biskupija, akademija, banaka, tvornica. Grad bilježi povijest i protok vremena muzejima, arhivima, knjižnicama. Nadzire ladanje, sela, koja su fizički manje trajna, no, paradoksalno, i manje osjetljiva na vrijeme, dakle bliža vječnosti. Sve je to sjajno obradio Lewis Mumford – kako se grad nameće kvazirajskom pretpovijesnom krajoliku, kako postaje izumitelj i mjesto najstrašnijeg terora, kontrole, zločina, čineći povijest neprekinutom kronikom nasilja i okrutnosti čovjeka nad čovjekom. I selo, dakako, ima svoje mračne strane – tvrdoglavi konzervativizam, odsutnost inicijative, okrutnost emocija. Ravnoteža između *urbasa* i *rusa* mijenja se od mjesta do mjesta, od vremena do vremena.¹²

Od izlaska iz spilje i stvaranja utvrde na brijegu malo se što promijenilo. Stanovnici utvrda i njihovi nasljednici po gradovima zaboravili su da onaj drugi, seoski svijet uopće postoji.¹³ Povijest je i kronika odnosa urbanih zona i ladanja. Svako ljudsko biće ima ponešto od građanina i seljaka, pa se tako borba između ta dva pola odvija i u duši svakoga od nas. Vjerujem da je upravo to ključni par suprotnosti, odnosno komplementarnih pojava naše europske, pa tako i drugih kultura. Rijetko gdje se ta slika tako jasno iščitava kao u genijalnom djelu putnika Pauzanije.¹⁴

Naša Europa temelji se i na klasičnim i judeo-kršćanskim tradicijama, a isto je tako nezamisliva bez Rima, ali i bez barbara. Ohrabruje kako komplementarni pristup dobiva sljedbenike u znanstvenim, ali i javnim raspravama. U to ime završavam ovaj streloviti prikaz parafrazom UNESCO-ove odluke o stavljanju Teodorikova mauzoleja na popis svjetskih spomenika 1996. godine. Tom je prilikom ICOMOS zaključio da je mauzolej „gotski po stilu i dekoru, koji nemaju veze s rimskom ili bizantinskom umjetnosti, iako primijenjuje rimsku građevinsku tehniku i *opus quadratum* kako se koristio stoljećima”, što se lijepo slaže s konceptom „metamorfoze u tijeku pri čemu

10 PAUZANIJA (bilj. 3), 298, 379, 427–428, 436–437, 443.

11 LEWIS MUMFORD, *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*, New York, 1961.

12 LEWIS MUMFORD (bilj. 11), poglavlje 1.

13 LEWIS MUMFORD (bilj. 11), poglavlje 2.

14 VLADIMIR P. GOSS, *Umjetnost i politička korektnost – Art and Political Correctness*, Rijeka, 2014., 16–17, 26–34.

kao glavni vektor služi umjetnost” na koji se poziva François Pinault u uvodu katalogu izložbe *Rome and the Barbarians* održane u Palazzo Grassi u Veneciji 2008. godine.¹⁵

¹⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Mausoleum_of_Theoderic (posjećeno 11. prosinca 2016.); FRANÇOIS PINAULT, Conquerors, and Other Nomads..., u: *Rome and the Barbarians: the birth of a new world*, katalog izložbe, (ur.) Jean-Jacques Aillagon, Milano, 2008., 31.

Putnik Pauzanija/Vladimir Peter Goss/CC BY/4.0

DOI: <https://doi.org/10.31664/z4khp.12>